

Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Litere

TEZA DE DOCTORAT

***Ipostaze feminine în basmul românesc -
Ileana Cosânzeana***

= rezumat =

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Ioan ȘEULEANU

Prof. univ. dr. Ion CUCEU

Doctorand:
LOTREAN (BANEA) Claudia Nicoleta

Cluj-Napoca
2012

CUPRINS

INTRODUCERE.....	5
CAPITOLUL I	
LUMEA BASMULUI - TĂRÂM FANTASTIC AL LITERATURII.....	8
I.1. Originea termenului <i>basm</i> – definiții.....	8
I.2. Teorii ale genezei basmului.....	11
I.2.1 Teoria mitologică.....	12
I.2.2 Teoria indianistă.....	14
I.2.3 Teoria ritualistă.....	15
I.2.4 Teoria antropologică.....	16
I.2.5 Teoria onirică.....	16
I.2.6 Perspectiva structuralistă.....	17
I.3. Perspective de abordare ale basmului.....	18
I.4. Funcțiile basmului.....	26
I.4.1 Funcția propitiatorie.....	27
I.4.2 Funcția apotropaică.....	27
I.4.3 Funcția cultică.....	28
I.4.4 Funcția formativ – integrativă.....	29
I.4.5 Funcția de conservare.....	29
I.4.6 Funcția educativă.....	29
I.4.7 Funcția ludică.....	30
I.4.8 Funcția artistică.....	30
I.4.9 Funcția cathartică.....	31
I.5 Basmul popular românesc în context universal.....	32
I.5.1 Contribuții românești.....	32
I.5.2 Tipologii ale folclorului românesc.....	41

I.5.3 Subspecii ale basmului românesc.....	43
I.6 Spațiu și timp în lumea basmului românesc.....	46
I.6.1 Spațiul basmului sau „tărâmul frumoasei – frumoaselor”	47
I.6.2 Timpul basmului.....	50

CAPITOLUL II

BASMUL POPULAR - SURSĂ A BASMULUI CULT ROMÂNESC.....53

II.1 Stereotipia basmelor românești: de la basmul popular la basmul cult - aspecte generale.....	53
II.2 Influența folclorului asupra scriitorilor români.....	55
II.3 Formulele – porțițe de intrare și de ieșire din basme.....	63
II.3.1 Considerații generale.....	63
II.3.2 Privire comparativă asupra formulelor din basmele românești.....	66

CAPITOLUL III

TIPOLOGIA PERSONAJELOR DIN BASMELE ROMÂNEȘTI.....71

III.1 Prezentare generală.....	71
III.2 Clasificarea personajelor din basmele românești.....	72
III.2.1 Personaje pasive, bătrâne.....	75
III.2.2 Personaje active.....	78
III.2.3 Personaje opozante.....	84
III.2.4 Personaje ajutătoare – adjuvanții.....	88
III.3 Eroul basmului românesc.....	95

CAPITOLUL IV

PROTOTIPUL FEMININ AL BASMELOR ROMÂNEȘTI – ILEANA COSÂNZEANA.....101

IV.1 Eroina basmelor românești: Ileana Cosânzeana.....	101
IV.2 Ipostaze ale eroinei în basmele românești.....	106
IV.2.1 „Trofeu” al inițiatului	109
IV.2.2 Factor declanșator al acțiunii basmului.....	111
IV.2.3 Fata isteată.....	113
IV.2.4 Fata harnică și supusă.....	114
IV.3 Ileana Cosânzeana prezentată în basmele românești.....	115
IV.4 Cuplul ideal: Făt Frumos - Ileana Cosânzeana.....	121
IV. 5 <i>Ileana Cosânzeana</i> – prototip feminin românesc.....	124

CAPITOLUL V

IPOSTAZE ALE ILENEI COSÂNZENE ÎN ACTUALITATE.....129

V.1 Influența basmelor românești și a eroilor acestora asupra personalității copiilor	129
V.2 Ipostaze ale Ilenei Cosânzene în actualitate - studiu de caz	134
V.3. Basmele sau desenele animate?.....	147

CONCLUZII.....152

BIBLIOGRAFIE.....155

ANEXE.....162

Cuvinte-cheie: basm popular, basm cult, autor, culegător, stereotipie, formule, teorii, ipostaze, prototip, feminism, eroi, Făt- Frumos, Ileana Cosânzeana, folclor, literatură, lectură.

Lucrarea de față își propune, după cum reiese din titlu, să evidențieze ipostazele feminine ce apar în basmele românești, deopotrivă populare și culte, accentul căzând în special asupra personajului feminin principal, Ileana Cosânzeana. S-a ridicat întrebarea legată de existența unui prototip feminin în basmele românești. O lungă perioadă de timp omiterea acestui subiect nu a făcut altceva decât să dea frâu liber interpretărilor de orice natură pe seama acestei discuții. Astfel, analiza ipostazelor în care prototipul feminin apare a fost ignorată sau tratată ca subiect complementar. Iată de ce am considerat absolut necesară tratarea subiectului în cadrul acestei lucrări, cu cea mai mare responsabilitate.

Motivația academică imediată este aceea că, basmul deși trezește interesul cercetătorilor și al scriitorilor de peste o sută de ani, nu a fost niciodată privit din această perspectivă feministă. E și firesc având în vedere faptul că recunoașterea statutului egal al femeii cu bărbatul și a importanței ei în plan social și familial s-a produs abia la începutul anilor 70. De la această idee a pornit și studiul de față, în care propunem o analiză complexă a personajului feminin, anume Ileana Cosânzeana, deoarece ea este personajului - cheie din basmul românesc, eroul-declanșator al acțiunii și afirmăm acest fapt deoarece nimic nu s-ar fi petrecut în basme dacă preafrumoasa eroină nu ar fi fost răpită sau ar fi fost promisă drept soție aceluia care va îndeplini o misiune imposibilă pentru un pământean oarecare. Întreaga acțiune se declanșează din cauze ei sau datorită ei. Cu toate acestea, ea nu a beneficiat de un studiu complex, ci doar de referiri tangențiale, atenția cercetătorilor fiind axată cu precădere asupra teoretizării basmului și asupra eroului masculin.

Bineînțeles că pentru a urmări caracteristicile acestui personaj, relațiile și situațiile care o propulsează pe Ileana Cosânzeana în galeria personajelor de primă importanță ale literaturii române, era necesară o privire de sinteză asupra basmului românesc. Astfel, **prima parte a lucrării** este dedicată basmului românesc, aducând în prim-plan teoriile despre originea basmului, despre clasificările pe care le comportă,

despre funcțiile lui, discutând problema spațiului și a timpului întâlnit în basmul românesc.

Prima parte se continuă prin a pune în discuție câteva aspecte generale referitoare la diferențele și asemănările ce apar între basmele populare și cele culte, la nivelul stereotipiei acestora, se abordează problematica autorilor și culegătorilor de basme, cât și influențele folclorului asupra scrierilor din spațiul românesc, iar în final sunt prezentate, printr-un studiu comparativ, formulele ce apar în basme.

Finalul primei părți s-a axat în totalitate asupra eroilor ce animă basmul românesc. Astfel pornind de la o prezentare generală a personajelor, trecând prin clasificarea acestora și exemplificările de rigoare, am considerat obligatoriu ca această parte teoretică să se încheie cu o discuție aprofundată referitoare la eroul basmelor românești, și anume Făt – Frumos. Dar cum despre el s-au scris numeroase studii semnificative, despre Ileana Cosânzeana, cea care apare drept partener a lui în lupta pentru triumful binelui, nu putem spune același lucru. Iată de ce **partea a doua** a lucrării vine să compenseze acest fapt, astfel că această parte importantă din lucrare este dedicată în întregime analizei asupra acestui personaj feminin deosebit în grila personajelor basmului.

Astfel, atenția noastră s-a îndreptat asupra exclusiv asupra personajului Ileana Cosânzeana, considerată personaj – cheie al basmului datorită rolului și locului pe care îl ocupă în desfășurarea unui basm. Pornind de la o descifrare a numelui său, ajungem până la a trata ipostazele în care aceasta apare în basmele românești, anume: „trofeu” al inițiatului, factor declanșator al acțiunii basmului, în ipostaza de fată isteasă sau de fată harnică și supusă. Mai apoi, am realizat un portret – sinteză al eroinei, creionând prototipul feminin care domnește în toate basmele noastre, populare sau culte. Și cum se putea realiza acesta dacă nu prezentat în relație cu cel care formează un cuplu de excepție, anume Făt – Frumos.

Studiul ipostazelor feminine abordat din perspectiva literară, ce domină această lucrare, se continuă cu studiul privit din perspectiva psihologică, întregind astfel viziunea asupra personajului. Am optat pentru o astfel de abordare dat fiind faptul că aceste „povești minunate” adresate tuturor oamenilor, indiferent de vârstă, au valențe formativ – educative de o însemnătate extraordinară asupra personalității cititorului și

ascultătorului. În consecință, ultimul punct al acestei părți a lucrării, tratează atât influența basmelor asupra dezvoltării personalității copiilor, cât și percepția actuală a copiilor asupra personajelor feminine din basme.

Dar pentru a urmări imaginea personajului feminin în actualitate, în special a Ilenei Cosânzene și a ipostazelor în care aceasta se regăsește în mentalitatea copiilor, am considerat necesară aplicarea unui chestionar la copii de vârste și nivele de școlarizare diferite. Din studiul experimental efectuat, observăm că reiese cum elevul prezent în zilele noastre la școală, indiferent de vârstă, este mult influențat de programele TV și personajele promovate pe această temă, fapt care accentuează și certifică lipsa lecturii, abandonul acesteia, chiar lipsa unei citiri conștiente, imposibilitatea interpretării unor simboluri sau descifrarea unui mesaj. Natura motivației reliefate este exclusiv una extrinsecă, influențată de programa școlară și de normele didactice (referitor la elevii ciclului liceal). Se conturează foarte bine cât de dificilă este sarcina dascălului de a-i motiva pe elevi, de a-i determina să citească. Astfel, dacă motivația ar fi una intrinsecă și percepția ar fi una mai profundă, cu siguranță și răspunsurile elevilor nu ar mai fi atât de exhaustive.

Finalul lucrării este unul deschis, și ridică problema alegerii, atât din punctul de vedere al părinților cât și al copiilor, între lectura basmelor românești sau universale și între vizionarea desenelor animate ce rulează la televizor, argumentând pro sau contra acestora.

Chiar dacă destinul acestui personaj feminin în cursul afirmării sale nu a fost unul tocmai ușor, deoarece cercetătorii au pus mare accent pe prototipul masculin al basmelor noastre, considerăm că lucrarea de față nu face altceva decât să întindă o mână de ajutor în sprijinul studiului ipostazelor feminine din basmul românesc, drumul fiind deschis de către eroina basmelor românești, Ileana Cosânzeana.

Ultima secțiune a lucrării conține bibliografia critică utilizată în elaborarea acesteia și anexele, ce constau în chestionarele aplicate elevilor pentru susținerea teoretică a ultimului capitolul al lucrării.

În acest context, drept concluzie generală, considerăm că prototipul feminin al basmelor românești sintetizat de către Ileana Cosânzeana este unul care promovează idealul feminin în toate ipostazele sale, unul asupra căruia trebuie permanent să

revenim, să reflectăm și pe care să îl tratăm cu cea mai mare seriozitate, având în vedere situația actuală a lecturii și a influenței acesteia asupra tinerei generații. Și tocmai acesta este rolul și dorința studiului de față, anume acela de a atrage atenția asupra unui subiect considerat de maximă importanță în contextul literaturii.